

Erdély

Szabadságvesztés a feudalizmus korában

A szabadságvesztés-büntetés évszázadokon keresztül nem játszott jelentősebb szerepet a büntetési nemek sorában. Ennek egyik oka az volt, hogy a jobbággyokkal szemben – hiszen inkább a munkájukra volt szükség – nemigen szabtak ki börtönbüntetést. A nemeseket főleg csak politikai bűncselekmények elkövetésekor fosztották meg szabadságuktól.

Jóllehet, a klasszikus értelemben vett börtön megszületése a polgári korszakhoz kötődik, ám már jóval korábban, a XIII–XIV. században találkozunk szabadságvesztés-büntetéssel Erdélyben. Általában megkérdőjelezzük e büntetési nem létezését a polgári kort megelőzően. Eleget mondható erdélyi forrásanyag hiányában magyar adatokkal, a magyar törvényhatósági jogszabályok szabadságvesztés-büntetésre vonatkozó rendelkezéseivel kiegészítve szeretném a szabadságvesztés feudális kori meglétét bizonyítani, és egyben általános képet adni a korai magyar, különösen az erdélyi börtönügyről.

A kor településrendszerét tekintve Erdélyben a városoknak központi szerepük volt, így a börtönök is itt jelentek meg először, majd ezt követően létesültek a megyékben is.

Magyarországon a városok nem centrumok, politikai jelentőségük is kisebb, így a városi jellegű intézményeknek sem volt akkora hatása az általános jogrendszerre,

mint Erdélyben. Ezért e területeken később vezették be a börtönbüntetést, később épültek a börtönök.

Börtönök építése

A szabadságvesztés-büntetés kiszabását megnehezítette az is, hogy elenyészően kevés volt a rabok tartására alkalmas börtön. Ez utóbbi miatt találkozunk Erdélyben olyan országgyűlési határozatokkal, amelyek úgy rendelkeztek, hogy tömlöc hiányában a foglyokat a fiskális várba kell vinni, illetve őrzésükről megfelelő helyen a falubelieknek kell gondoskodniuk.

A (Gyula)Fehérváron 1643. április 24-től május 21-ig tartott országgyűlés törvényei között szerepelt a következő: „*Jelentik azt is sok helyeken lévő atyámfiai, hogy mikor latrot kaphatnak, nincs hová vinniük tartásnak okáért. Concludáltuk (rendeltük) azért, hogy ennek utánna az olyan malefactorok (gonosztevők) vitessenek az fiscus közelebb való váraiba, úgy mindazonáltal, hogy mikor ismét akarják, vitethessék ki minden*

fizetés nélkül az törvény tételre s büntetés-re. Az enyedi uraink peniglen az előbbi mód szerint az fejérmegyei törvényes székek előtt tartozzanak nyolczad nappal az male-factorrt tömlöczökbe bévenni.”¹

Az Approbata Constitutio szerint „A mely gonosztévőket a tisztek, vagy mások is, kiknek incumbál (akiknek feladata); és az ország törvénye arra való szabadságot engedett, megfogván, ha a tiszteknek arra alkalmas helyek nincsen; a fiskális várakban és a kerített mezővárosokban is, az hol arra illendő fogházak és tömlöczök szoktak lenni, tartozzanak bevenni...”²

A XVIII. század folyamán már születtek olyan jogszabályok, amelyek tömlöc, illetve foglyház építését rendelték el. „Raboknak tömlöcről, és azokhoz porkoláb hajduk tartásáról” szól az 1610–1718-as Marosszéki Constitutio. Ennek megvalósítását egyrészt az sürgette, hogy a falunak sok kárt és gondot okozott a rabok faluról falura való szállítása és az azokról való gondoskodás, másrészt gyakran előfordult, hogy a rabok megszöktek. Ezen articulus alapján a „nemes Szék” kötelessége volt, hogy a gubernátor medgyesfalvi udvarában a tömlöcön kívül kalitkát is építtessen.³

Tömlöc építését rendelte el 1680-ban egy Küüllő megyei Constitutio is: „Vármegyénkbeli Rabok tartásának helye lévén a Darlatzi Tömlöcz: végeztük közönségesen, hogy annak restaulására, és épülésére rendelyenek V. Ispán atyánkfiái elegendő Fát, és munkásokat a Falukról, ha mely Falukbéliiek admonitusok (felszólításuk) lévén, contumacia ducti (makacsságot tanúsítva), elmulatnák tizenkét forintig tégyenek Executiót azokon.”⁴

A kivitelezésre is vonatkozó szabályozást tartalmaztak az 1649. évi Kőszeg városi statutumok. Addig a város prэшháza szol-

gált a fogvatartás helyéül, ám ez már erősen megrongálódott. Így egy új fogolyház megépítését tartották szükségesnek, még hozzá két emelettel. A foglyokkal való bánásmódról is tanúskodik e statutum annyiban, hogy az első szinten az „alább való foglyok” kaptak helyet, akiket azelőtt a tornyokban őriztek, amelyek azonban télen rendkívül hidegek voltak.⁵ Zólyom megyében az 1680-as statutumok szerint Zólyom városában tömlöcöt kellett építeni, és a gonosztévők őrzésére két hajdút fogadtak fel.⁶

Heves-Külső-Szolnok megyében 1682-ben Gács várát nevezték ki börtönhelyiségnek. A börtönőrök 6 forint bért kaptak.⁷

Máramaros megyében 1691-ben rendelték el, hogy a szigeti piac tájékán a viceispán építtessen egy jó erős tömlöcöt.⁸

Az 1698. évi Ugocsa megyei statutumok alapján a megye költségén Királyházán és Nagy-Szóllós városában építettek fogházat.⁹

A gonosztévők megzabolázására mondta ki egy Békés megyei statutum 1716-ban, hogy Szeghalom városában tömlöcöt kell felállítani.¹⁰

Hasonlóan rendelkeztek 1725-ben Kassa városi articulusai is: „Sok praesumált (vélelmezett) rabok által fertelmességekre nézve, egy hasonlóképpen más illetlen dolgokra, a kik megestenek eddig, nézve igen szükséges, hogy a nemes város börtönháza iránt, az t.n. magistratus jó dispositiókat (rendelkezéseket) instituálni (hozni) méltóztassék, és ott mellett lévő pusztával, azon házat angealtatni parancsoltassék, a n.község recommendálja (indítványozza).”¹¹

A XVIII. századtól kezdve egyre gyakoribbá vált a börtönbüntetés kiszabása. Magyarországon és Erdélyben egyaránt,

rendszerint az úri kastélyok és a megyeházak pincéiben hajtották végre e büntetést. Az első országos fegyintézet felállítását Mária Terézia rendelte el, amelyet 1773-ban nyitottak meg a Pozsony megyei Szempe községben. Később Tallósra költöztették, ahol a kb. 80 helyiségből álló Esterházy kastélyt alakították át erre a célra. 1785-ben Szegedre helyezték, ahol megszüntetéséig, 1832-ig javítóintézetként működött. Országos fegyház létesült még 1786-ban II. József rendelete nyomán a szamosújvári várban.

Fogalmi problémák

A szabadságvesztés-büntetésre használt fogalmak között szerepelt a leggyakrabban előforduló *tömlöc* és *árestum*¹² mellett, a *börtön*, a *fogság* (vár-fogság), illetve a *toronyba zárás* megjelölés.

Tömlöc és árestum terminológiaiilag nehezen határolható el egymástól. Azt azonban a statutumok többsége alátámasztja, hogy a tömlöcöt a súlyosabb büncselekményt elkövetőkkel szemben alkalmazták, míg az árestum könnyebb súlyú büntetési nem volt. Észrevehető eltérések voltak a végrehajtás körülményeiben. Az árestumot morális, emberi körülmények között, általában a városházán hajtották végre. A tömlöc jelentette a klasszikus feudális foghelyet.

A tömlöc és árestum közötti megkülönböztetés nehézségét jelzi az az 1792-ből származó Bihar vármegyei statutum, amely e két elnevezést tulajdonképpen ugyanabban az értelemben használja: „Hogyha az ilyen lopva, vagy erőszakkal bánó cseléd nemes embernek fizetéséből, és egyéb vagyonjából a behajtó pénz és 12 Rft ki nem telne, az olyatén személy mint a

közjót megsértő gonosztevő úgy tekintvé, azonnal a nemes vármegye tömlöczében kísértessék és ott egy hónapi árestommal büntetessék ... Az olyan éjtszakai kártevők, akik lóra ülven s a jószágot rakásra fűzven, keresztül hordozzák a vetéseken, s ha a kerülőt észreveszik, elnyargalnak eképen büntetődnek. Ha a gazda maga ilyen törvénytelenységben találta, a marháját elveszti, ha pedig a fia vagy cselédje, a kárnak megtérülésén kívül 50 pálczát, ha nemes ember a fiu vagy cseléd, a nemes vármegye tömlöczében 3 hónapi árestommal szenvedjen.”¹³

Turóc megye 1795-ben kiadott statutumai viszont arra engednek következtetni, hogy a szabadságvesztés-büntetésre használt megnevezések nemcsak fogalmi eltérést jelentettek. Eszabályozás értelmében a politikai büncselekményt elkövetők büntetése árestom volt, míg a gyilkosságban és a lopásban bűnösöket börtönbe zárták.¹⁴

A büntetési nemeket részletezi az 1797. évi Zemplén megyei statutum: „... keresztvasra való zárás, az utolsó láncszemig is; egy és több napi sanyargatás, kenyeren és vízen, vagy a nélkül leendő árestom, a hosszabb árestomba megengedtetvén mindazonáltal az test ereje megtartása végett a börtölés közben a husétel is ... Ha pedig valaki letett hitéről, becsületéről s nemesi parolájáról annyira megfeledkezne, hogy a seregből elszökne, avagy elszökést próbálni merészelné, az olyan valamely alkalmatos erősségen, egy s több esztendei rabságra s munkára ítéltenik...”¹⁵

Felmerül a kérdés, hogy a különböző megnevezések nem utaltak-e valamiféle fokozati különbségre a szabadságtól való megfosztásban.

Érdekes ebből a szempontból Szombathely város 1701-ben hozott statutuma. Az

adót nem fizetőt a városházánál lévő áris-tomba zárták, és addig tartották ott, míg ki nem egyenlítette tartozását. Ha az ilyen ember elszökött, akkor duplán kellett megfizetnie az adót, vagy pedig toronyba zárták, és így kényszerítették az adófizetésre.¹⁶

Örzés és fegyelmezés

Magáról a szabadságvesztés végrehajtásának módjáról, természetéről, a tömlöcök, árestomok állapotáról kevés derül ki XVI–XVIII. századi statutumokból. Találkozunk ugyan részletes szabályozással, mint például az 1588. évi kolozsvári statutum a tömlöcről, fogságról és váltságról, vagy az 1728-as Tömlöczi Regulák ugyancsak Kolozsvárról, de ezek nem foglalkoztak a börtönben lévő valódi körülmények taglalásával, hanem főként a tömlöctartó kötelességeit írták le.

Az 1588-as Privilegialis Executio Ciuitatis Colosvariensis szerint minden fogolynak, akit a tömlöc udvarába bevitték, 40 pénzt kellett fizetnie a bírónak. Ha valaki el akart fogatni valamely bűnöst, 4 pénzt kellett ezért fizetnie a közönséges poroszlónak. Ha a bűnös peresével megbékélt, „vagy pedig neki elegendő kezeset vet”, mielőtt a fogságba vitték, úgy a 40 pénzt nem lehetett leróni. „*Holott penigh az Fogolynak alapottya nehez es nyomorusagos szokott lenni, annak okaert hogy az Törvény, es az igazsagh kiszolgáltassék, minden fogoly akarminemü okert tartassek, de harmad napra az fotatasnak utanny, az kik következnek, ha az törvény napia lenne, az megh tartasnak meg magyazarasara es er-tesere, az törvény színire ki hozattassek, ha valamely olly nagy bantas el nem mulattya.*”¹⁷ Ha a felperes a törvénykezési napon nem jelent meg, akkor a bírónak joga

*volt a foglyot szabadon bocsátani. Ha a felperes nyomós indok miatt nem tudott megjelenni, akkor a bíró egy napra engedélyezhette távollétét. „Ha penigh az megh fogtato fel, idegen es kívül valo személy lenne, tehat az Biro tizen ötöd napot adgyon orszagh törvénye szerent, az fogolynak kihozatasara.”*¹⁸

Az 1602-es kolozsvári statutum értelmében a korábbi idők gyakorlatát követve a jobbágyoknak nem kellett toronyváltságot fizetniük, ha valamely vétekért elfogták őket.¹⁹

1728-ban Kolozsvár városa részletesen kidolgozta a börtönrendtartás szabályait. A Tömlöczi Regulákhoz a tömlöctartónak, cselédjeinek és természetesen a raboknak is tartaniuk kellett magukat. A bíróság értesítése nélkül a tömlöctartó nem vehetett be és nem is bocsáthatott el rabot. A bevitt fogolytól el kellett venni kést, villát és minden egyéb vasszerszámot. A büntetésre váró rabot éjjel-nappal vasban, bilincsben kellett tartani. A tömlöctartó kötelessége volt, hogy minden reggel és este megvizsgálja a rabok lábain levő vasakat, valamint ellenőriznie kellett a tömlöcnek és valamennyi rabtartó háznak a falait, „fenekeit”, ajtajait és zárait. Este és reggel szemügyre kellett vennie, hogy nem történt-e valami féle ásás, vésés, továbbá, hogy a rabok nem rejtenek-e ágyneműjükben földet vagy követ. A magistratusnak jelentette, ha bármilyen rendellenességet tapasztalt. A tömlöc-höz tartozó valamennyi szerszámra gondot kellett viselnie, hogy azok közül egy se vesszen el, és szükség szerint számot tudjon adni azokról.

„*Alamisna kérésre ha mikor Rabot kell kikisérti, városi Rabot vigyen inkább ki, mint idegent: Aszt is ollyt, ki nem nagy vétekkal vádoltatik, es akinek elszaladása,*

vagy maga el reitése iránt a Tömlöcztartó is nem kételkedik.”²⁰

Mikor a tömlöcztartónak a magistratus parancsára, vagy valamely fogoly ügyében el kellett mennie, akkor a rabokat helyükön vagy az alsó tömlöcben, illetve a fogházban „erős zár alá bé rekeszsze”.

„Rab Bironak olyyat tégyen, kinn a többi Rabok erőt ne vehessenek. és akinek vétke nem felett sulyos. mind magához a Tömlöcztartóhoz, mind a rabok vizsgálataéhoz, azok között igazságh szolgáltatásához értelmesebb, hűségesebb leszén.”²¹

A tömlöcztartó a magistratusnak jelentette, ha a rabok nem engedelmeskedtek neki, vagy éppen „helytelen cselekedetre conspirálnának”. A magistratus gondoskodott a vakmerő, további gonoszságokat elkövetni szándékozó gonosztevők megzabolázásáról. A tömlöcztartó fizetését nem egészíthette ki az előírtnál magasabb összegű tömlöcváltás beszédése útján. Az őrzés költségeinek fedezésére az uraknak és a nemesség rabjainak napi egy forintot kellett fizetniük, ha a fogság a 30 napot nem haladta meg, ha pedig az 30 napnál tovább tartott, akkor naponta 5 pénzt szedtek be. A többi büntetésre váró rabnak naponta 5 pénzt kellett lerónia. Nem kellett tömlöc-

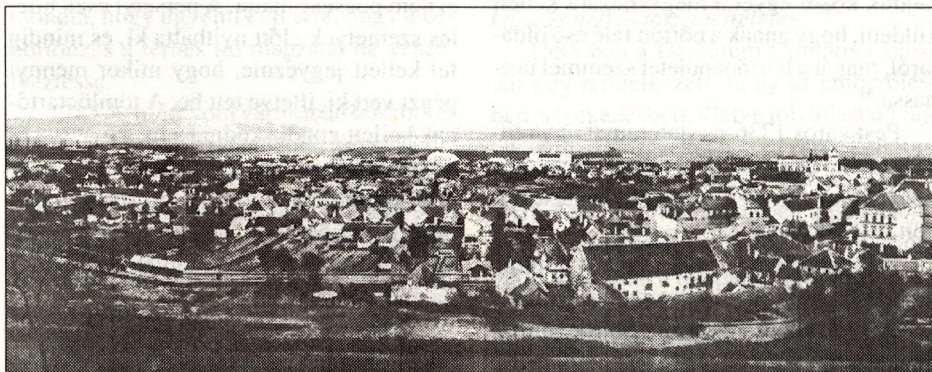
váltást fizetniük azoknak, akikre testi büntetést szabtak ki. Ruháikat, javaikat sem lehetett váltásúgul elvenni. Ha a rab az ítélet kimondása után eleget tett a törvényben foglaltaknak, akkor nem tartozott tömlöcváltással.

„Ha vagy T. Fő Biro Ur, vagy a Tanácsbeliek pro poenitentia (büntetésül) edgy vagy két hétigh valamely cselédgyeket, vagy valamely személyt bé tétetnek a fogságra. Azoktól semmit ne exigállyon (hajtson be). Ugyamely személynek Tömlöcz Váltását vagy egészen, vagy valami részében a Tanács concessállyá (elengedi), a Tömlöcztartó tartozik engedelmességgel lenni.”²²

Az erdélyi börtönök feletti főfelügyeletet II. József uralkodása alatt a Gubernium gyakorolta.²³ Ezt illetően 1799. augusztus 16-tól kezdődően negyedévi jelentéseket kellett készíteni a börtönök állapotáról, amelyeket a kancelláriának kellett benyújtani.²⁴

1660-ban a Sopron városi statutumok úgy rendelkeztek, hogy minden városlakó polgárak árestumba kerülésekor és szabadon bocsátásakor egyaránt, 4 magyar forintot kell fizetnie. A fogságba vetett idegen 8 magyar forinttal tartozott, kiszabadulásakor pedig, ennek a dupláját kellett lerónia.²⁵

Az 1676-os Bars megyei statutumok a

Nagyenyed

Saskő várában lévő fogház őrzéséről szóltak. Eszerint két őr kellett felfogadni, akinek évente 50-50 forintot fizetett a vármegye.²⁶

A rabtartás díját rendezte az 1690-ben született Szatmár megyei statútum: „*Mint-hogy szegény méltóságos ur Cároly László uram maga fizetett az tömlöcztartónak, az végre az tömlöcztartó ha csak két hétig tartotta is rabját ott, az egy forintot megvette, de már az ur holta után az nemes vármegye fizet az tömlöcztartónak, azért ha földet urak jobbágyoknak, szolgáljoknak szófogatatlanságát három hétig tömlöczczel disciplinálják, ezután az olyantól csak 8 polturával²⁷ tartozik, de az 3 hét elmulván fogva tartja, egy forinttal tartozik az szabaduló rab az tömlöcztartónak.*”²⁸

Börtönőrök felfogadásáról határoztak 1697-ben a Pest-Pilis-Solt megyei statútumok. Az őr sikeres munkájáért évente 40 forintnyi bért kapott, míg a mellé rendelt két hajdúnak a megye 3-3 forintot fizetett havonta.²⁹ A rabok jobb őrzését szolgálta 1702-ben az a Pest városi statútum, amely a biztonságosabb őrzés érdekében rablancok készíttetését rendelte el.³⁰

1734-ben Komárom megyében hozták azt a statútumot, amelynek értelmében a börtön biztonságára és rendjére felügyelő hajdúk közül egyet a megyeházára kellett küldeni, hogy annak a börtön felé eső oldaláról, magát a börtönépületet szemmel tartassa.³¹

Pest város 1736-os statútumai úgy rendelkeztek, hogy a 25 forintnyi árestumpénzt a város fő őre és annak helyettese között kell felosztani.³²

Besztercebánya 1611. évi statútuma szerint a városi polgárokat a többi gonosztevőtől elkülönítve kellett a börtönben elhelyezni.³³

1623-ban a Kassa városi articulusok a

halálbüntetésre ítélt foglyok számára külön börtönház felállításáról intézkedtek.³⁴ 1698-ban már a börtönház három részre osztását látták szerencsésnek Kassán. A felső részt a concivisek számára tartották fenn, a középső részbe a nem concivisek kerültek, az alsó részbe pedig, a malefactorokat, tolvajokat, „halálra valókat” és az egyéb latrokat zárták.³⁵

A foglyokkal való bánásmód, a rabtartás szabályai

Az elfogott boszorkányokról 1685. március 14-én Boér György tudósította az erdélyi fejedelmet: „... még eddig, kgl's uram, mind az boszorkányokra, mind peniglen az több rabokra szorgalmatosan vigyáztattam, mint rabokat kit kit a hol és mint találtam, úgy tartottam. Az boszorkányoknak ötét fen az tömlöczházban tartották, s most is ott vadnak, az háрма az tömlöczben; mind az nyolczat vas nélkül raboskodva találtam, ennek utánna ngod kegyelmessége, mit parancsol fellőlők.”³⁶

Az 1728-as kolozsvári Tömlöczi Regulák szerint a raboknak adott alamizsnapénzt a tömlöcztartónak kellett őriznie, azt el nem pocsékolhatta. A perselyt csak hiteles személyek előtt nyithatta ki, és mindig fel kellett jegyeznie, hogy mikor mennyi pénzt vett ki, illetve tett be. A tömlöcztartónak kellett gondoskodnia a fa, a gyertya és a szén idejében való beszerzéséről is. A rabok pénzéből sem maga, sem cselédjei számára nem költhetett. Ugyanígy nem vehetett el azok kenyeréből, egyéb ételéből és italából sem.³⁷

„*Torbézlásra, vendégeskedésre a rabokhoz be járni semmi rendbeli személyeknek megh nem engedgye: Mindazonáltal ha*

ki valamely Rab jo akarójával akarja közleni borbéli jo akarattyát, edgy Eiteligh³⁸, de nem többet megh engedhet.”³⁹ Égetett borból egy polturánál általában nem kaphattak többet a rabok, de ha orvosságul szolgált, akkor is csak mértékletesen. Egy személy, egy nap fél ejtelnél többet nem vihetett be a fogolynak. Maga a tömlöctartó és cselédje sem ihatott »reszegsegre valót«⁴⁰

„*Authoritasban léssen Tömlöcztartónak, a versengő és magokat illetlenül viselő rabokat érdemek szerint, korbátsal, vagy ha a vétek nagyobb volna, Lapáttal*”⁴¹ is megh büntetni: *mindazonáltal hogy baltával verjen valakit, vagy annális inkább testében és csontyában romlást tégyen, az megh nem engedetik.*”⁴²

A foglyokkal való bánásmódról 1568-ban rendelkezett Besztercebánya városi statutuma. Eszerint a foglyokat ütlegelő, őket rosszul tartó és éheztető börtönőröket meg kellett büntetni, illetve helyettük olyanokat kellett felvenni, akik a rabokkal emberségesen bántak.⁴³

1688-ban Győr megyében a káromkodó asszonyt tömlöcbe zárták, és egy hétig kenyéren és vizen ott tartották.⁴⁴

Egy 1777-ből származó határozat kimondta, hogy ügyelni kell arra, hogy a bebörtönzés a terhes nő magzatát ne veszélyeztesse.⁴⁵

1785-ben Zólyom városában boszorkányokat helyeztek szabadlábra, mivel a börtönben annyit szenvedtek a hidegtől és a nélkülözéstől, hogy félő volt, mindannyian elpusztulnak (ezen intézkedést megelőzően egy boszorkány már meghalt a fogvatartás zord körülményei folytán).⁴⁶

Az 1790. évi Veszprém megyei statutumok a gonosztevők kenyéren és vizen való tartását írták elő. A foglyok naponta két ke-

nyeret kaptak.⁴⁷ 1797-ben olyan intézkedés született Magyarországon, amely a foglyok állapotáról szóló kimutatás vezetését írta elő.⁴⁸

Az 1797-ben Zemplén megyében kibocsátott hadi törvények vason, kenyéren és vizen tartással büntették a strázsára részegen menő katonát.⁴⁹

Az elzárás funkciója

A szabadságvesztés funkcióját tekintve az egyes megyékben megkülönböztethető volt: 1. a biztonsági intézkedésként alkalmazott eljárási fogság, 2. a magánjogi szankcióként fellépő büntetés, 3. a tényleges büntetésként kiszabott fogságba vétel, valamint 4. a szabadságvesztésre irányuló büntető ítélet helyett foganatosított szabadságtól való megfosztás.

1. Az *eljárási fogság* az ítélethozatalig tartott. Fogaras mezővárosa 1539. december 15-én hozta a következő ítéletet: „*Majlád István vajda megparancsolja Maros széknnek, hogy Szentgyörgyi Tóth Mihály szolgálja Sánta Pál ügyében, ki marosvásárhelyi lakos Katalás Balázs házát fegyveresen, erőszakosan megrohanta se ezért fogságban van, minden további halogatás és kifogás nélkül hozzon ítéletet.*”⁵⁰

1585-ben a Decretum Ciuitatis Colosuar úgy rendelkezett, hogy az emberölésben, verekezésben, illetve tolvajlásban rajtakapott személyeket láncra verve kell fogva tartani a bírói döntés meghozataláig.⁵¹

1615-ben Küküllő megyében a gyanús látott az ispán és a szolgabíró bárhol elfoghatta, és azután a főispánhoz, illetve annak házához kellett vinnie. Az elfogott embert mindaddig ott tartották, míg be nem bizonyosodott, hogy valóban elkövetett-e valamilyen bűncselekményt.⁵²

Az 1619. május 5–26-ig tartott Fehérvári országgyűlés törvényei és irományai között szerepelt a következő: „*Tetszik az is kegyelmes urunk, hogy ha mely jobbágy emberhez suspicio (gyanú) vagyon, minden vármegyében csak priuatus nemes embertől is megfogattassanak; de tartozék mindjárt az nemes ember fő v. viceispán kezébe adni, és az ispán nyolczad nap alatt bizonyítván reá, ha bűnös, megbüntettesék, ha büntelen elbocsáttassék, de törvény előtt semmi márhája el ne vétessék, az nemes embernek is az megfogásért semmi bántása ne legyen.*”⁵³

Az 1633. április 24-től május 13-ig tartott gyulafehérvári országgyűlés törvényei rendezték a gonosztevők és a gyanús személyek büntetésének módját. Ha a viceispán nyilvánvalóan bűnöst embert fogott el, akkor nyomban érdeme szerinti büntetést szabhatott ki. A bírói vizsgálatig fogva kellett tartani azokat, akik feltehetően bűncselekményt követtek el. „*Mindazonáltal, az mely latrot főispán tömlöczében visznek és fizetésért vagy szántszándékkal elbocsátának, vagy jobbágyokká tennék eo facto comperta rei veritate (adolog megbizonyosodván) in ammissione honorist et officii convicáltassanak (becsület- és hivatalvesztés terhe mellett).*”⁵⁴

Az 1670. február 15-én tartott gyulafehérvári országgyűlés hozta azt a végzést, amelynek értelmében a nemes emberekről hamis dolgokat állító és híresztelő személyeket „törvényeknek végeszakadtáig”⁵⁵ fogságban kellett tartani.

1731-ben Kolozs megyében egy „bűvös-bajos”, „keresztényeket megbotránkoztató” életet élő boszorkányt arra ítélték, hogy három törvényszéki ülés alkalmával a hajdúk 120-120 pálcaütést mérjenek rá. A törvényszékek közötti időt pedig az Aran-

kukti tömlőben raboskodva kellett töltenie.⁵⁶

Ugocsa megyei statutumok, 1692: „*Mivel Kallós Istvánnak nyilvánvaló nőparáznsága megvilágosodott, az szirmai bírák inquisitiójából, mely felől noha főispán uram ő nagysága committált (rendelkezett) volt és nemzetes vitézlő viceispán Bicskey István uram, de az szirmai bírák főispán uram bíróságában behágatnak, kiért citáltassanak (idéztessenek) az jövőendő törvényszékre, az kurvája pedig incaptiváltassék (fogságba vetessék) és illendő büntetéssel büntetessék.*”⁵⁷

1747-ben született Győr városában a következő statutum: „*..... egyébiránt bizonyosak legyenek az olyatin étczaki kőborlók, akár mesterek, akár mester legények, ha az utczákon, vagy az előszámált helyeken a várost kerülők által tíz óra után tapasztaltatnak, minden személyválogatás nélkül megragadtatván az városházához az rendelt arestomban vitetnek, az hól is étczakájokat kitöltvén reggelre kelve az mesterek ugyan 4 frt büntetést, az legények pedig magányosan mindenik egy-egy tallért engedelem nélkül fizetnek, vagy huszonnégy csapást elvesznek.*”⁵⁸

2. Werbőczy Hármaskönyve magánjogi szankcióként tárgyalja az adóssági fogságot. Ha az adós nem volt hajlandó vagy nem tudott fizetni: „*.... akkor a földesúr köteles az elmarasztalt parasztot fogva ellenfelének kezeibe adni és bocsátani. Az ellenfél vagy fölperes pedig tizenöt napig (ha az alatt az elmarasztalt vele egyezségre nem jutott) a saját börtönében fogva tarthatja őt. Testén azonban, díjának büntetése alatt, semmi kárt nem szabad tennie, hanem tartozik azonközben élelméről és italáról gondoskodni.*”⁵⁹

A XV. században Pozsonyban fogság-

ba kellett vetni azt az embert, aki adósságát nem fizette meg, és hitelezője elől megszökött.⁶⁰

Tizenöt napig kellett a városi börtönben maradnia annak az embernek 1595-ben Debrecenben, aki a vele perben álló fél idéztetésére nem jelent meg a bíró előtt vizsgáljuk eldöntése érdekében.⁶¹

3. Árestum: Az 1630. január 25.–február 17-ig Gyulafehérváron tartott országgyűlés végzése és irományai értelmében árestumba kerültek a gyilkosságot, paráznaságot és „egyéb egyenetlenséget” támogatók.⁶²

Az 1641. április 23.–május 14-i gyulafehérvári országgyűlés a korábbi intézkedéseket követve törekedett a gyilkosok, paráznák, orvosok és egyéb cégéres gonosztevők féken tartására. A főispánnak, a viceispánnak, illetve a szolgabírónak jogában állt az ilyen bűnösöket árestumba zárni.⁶³ 1723-ban Kraszna megye statútuma kimondta, hogy a részegeskedő, éjszaka virnyikoló és ujjogató embereket a vicetiszteknek árestomba kell zámiuk.⁶⁴

1649-ben Kőszeg városi statútumai úgy rendelkeztek, hogy nem kőszegi polgárnak tilos volt a város határában, illetve másutt termelt bort kimérnie a városban. „... azért valaki az itt lakosok közül vagy maga, vagy más akárki által az városbeli kocsmárul vagy kertből bort vagy sört hordatni ki pénzért, avagy benn innék, tehát a bora edényestől elvételük és maga a gazda vagy gazda asszony elsőben 5 forinton, másodikban 10 forinton büntetettük, harmadszor pedig személyében árestombban tétetik ...”⁶⁵

Komárom városa így határozott 1707-ben: „Hogy tudniillik mivel ex certa relatione (biztos forrásból) fülében gyűvén az tekintetes nemes statusoknak, hogy némely inen a városból kiszökött kurucok az nemes

várost tüzzel fenyegetik. Azért mindannak, s mind más, veszedelmesnek elávoztatására nézve együtt levén, az egész város megírt városi renden levő község egyenlő akarattal statuállák, hogy ez után a ki strázsát fogad, senki gyermeket ne fogadjon, hanem magához hasonló személyt állítson elő a jelentett istrázsára, úgy nem különben ha az halász halászni akar menni magához, hasonló embert állítson elő a szokott strázsára, holott pediglen akárki is ellenben cselekszik comperta rei veritate (a dolog megbizonyosodván), az olyatén embernek záloga 1 forintig hozattassék, ha pediglen avall sem gondolván, azután maga személye szerint ragadtassék meg és az árestombban mindaddig tartassék, valámig az egy hét elmúlt, és negligált istrázsájáért előleget nem téssen és zálogját is ki nem váltja s arra nem obligálja magát, hogy azután elő fog minden tátovázas nélkül állani; hozzátevén azt is, hogy ezután valakinek itt az nemes városban két három háza vagyon, az szokott istrázsájára is magához hasonló embert mindannyit tartozzék az följebb detonált (leírt) büntetés alatt előállítani.”⁶⁶ 1785-ben Ugocsa vármegyében megszüntették a pénzbüntetés kiszabásának bírói gyakorlatát, és úgy rendelkeztek, hogy ezt követően a bűnösökre kizárólag kaloda vagy árestum róható ki.⁶⁷

Tömlöc: 1727-ben Udvarhelyszéken nem maradtak büntetés nélkül az erdőt égetők vagy abban másképp kárt tevők. Ha a gyújtogatót a falu vagy bárki erdejében rajtakapták, és a tettes a „szabad törvényes kort”⁶⁸ elérte, akkor nemcsak az okozott kárt kellett megtérítenie, hanem még 12 forintot is kellett büntetésül fizetnie. Ha a bűnös még nem töltötte be a 12 esztendő, akkor vesszőzéssel vagy egyéb veréssel sújtották. A törvényes kort elért gyújtogató jobbágyot tömlöcbe vetették.⁶⁹

Kolozs megyében 1741-ben tömlöcbe került az a forspontos falusi ember, akit rajtakaptak, hogy marháját eladta, és helyébe más igavonó állatot nem szerzett be. A büntetést a nemes járás vicetisztjei hajtották végre.⁷⁰ Körnöcbánya 1581-es városi statútuma szerint a prédikáció előtt és alatt egyaránt, tilos volt bort és sört árulni. Megtiltották az este kilenc utáni dorbézolást, éneklést, lármázást, játékot és táncolást is. 14 napi kalodára ítélték azt, aki első ízben követett el ilyen tilalmas cselekményt, a következő alkalommal pedig, már tömlöcbe zárták.⁷¹

Az 1642-es Nagybánya városi statútumok szerint: „*Alsómisztót faluban az vásárnapi vásárra kijáró kalmárok és városunk minden rendbeli lakosi, adásnak és vételnek, egyszóval vásárolásnak okáért kimenni mindenestől megtiltatik. Ez okokon kívül mindazáltal, ha valakinek oly szükséges dolga találkozónék, melyet el sem halaszthatna, az olyan városunk bírójától kérvén szabadságot, úgy meheszen el. A ki különben cselekszik, ha férfi az tömlöczen harmadnapig, ha asszony ember, az kalitkában tétessek, annyi napig ott tartatván.*”⁷²

1715-ben Ugocsa megyében a tolvajok és a gyújtogatók tömlöcbe kerültek, ahol vasra verve addig tartották őket fogva, míg a károsult nem jelentkezett a bírónál.⁷³

1773-ban Ugocsa megyében tömlöcre ítélték a falu bíróját, illetve bármely lakosát, ha tudott arról, hogy valamely rab szökni próbált, vagy talán már meg is szökött, és erről nem értesítette a vármegye tisztjeit.⁷⁴

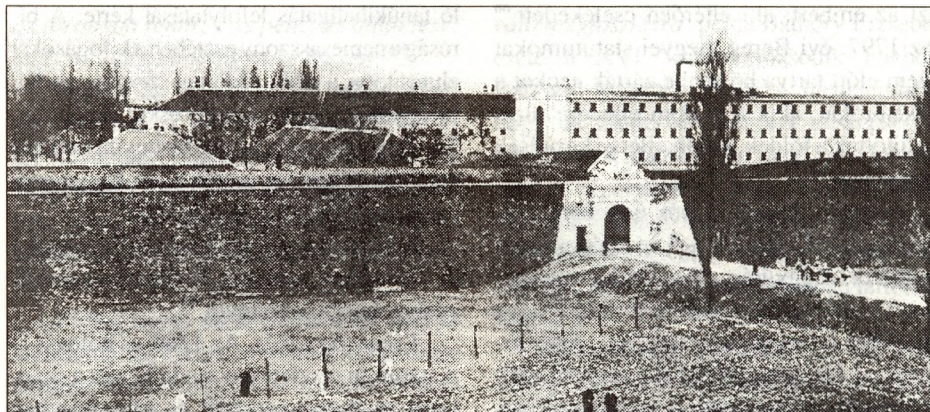
1762-ben született az a statútum Pozsony megyében, amely azokat büntette, akik „*mások kevés gabonáját, rendben vagy kalangyában levő szénáját, vagy fiúvét nappal, vagy éjszaka gyalog, vagy szekér-*

rel. vagy kocsin lopásképen alattomban igyekeznek elvinni.”⁷⁵ E bűnösök marháit és szekereit azon nyomban elkobozták, mielőtt rajtakapták őket. Ha csak a tett elkövetése után akadtak rá az ilyen gonosztevőre, akkor ha nemes ember volt, elkobozták vagyonát, ha pedig, nem nemes volt, tömlöcbe zárták.⁷⁶

Kecskemét városa így határozott 1800-ban: „*Gabona verminek száját senki nyitva ne tartsa, egyébiránt mindenkor egy forint-ra büntetetik. Ha emberben kárt tévesen, tömlöc-re vettetik, ha pedig valami jószágban, a kárnak megtérítésére köteleztetik.*”⁷⁷

Börtön: 1459-ben Tordán az országgyűlés 17. napján hozták a következő ítéletet: „*Lábatlani László székely ispán és főkapitány, Héderfáji István és Szentiványi Székely Mihály beszercezei ispánok, mint a király által Erdélybe külön rendelt bírák bizonyítják, hogy előttük Gothárd gyfkehérvári kanonok és Szentkirályi Gesztesi János úgy egyeztek meg, hogy amit a Gesztesi megveretése és börtönöztetése ügyében általok választandó négy jámbor nemes Tordán nov. 3-án ítélni fog, abban 42 forint arany birság terhe alatt megnyugosznak.*”⁷⁸

Dávid Ferenc ügyében hozott ítéletet a gyulafehérvári országgyűlés 1579 júniusában. A vád az volt, hogy Dávid Krisztus nemimádását tanította és hirdette, mint ilyent „zsidózó”-nak tekintették. A kérdés az volt, hogy ezzel eltért-e az unitarizmus megerősített és bevett hitcikkelyeitől. Az unitáriusok egy része úgy vélekedett, hogy nem történt vallásújítás. Dávid maga ugyanezt az álláspontot képviselte. Nem volt hajlandó alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz, és a törvényekkel szembeszegülve tovább hirdette tanait. Dé-

Lipótvár

vára vitték börtönbe, ahol nemsokára meghalt. Az ügy érdekessége volt még az is, hogy az országgyűlés mint testület szabott ki szabadságvesztés-büntetést.⁷⁹

1574-ben Nagyszombat városi statútuma megtiltotta az istenkáromlást, a „bestje lélek”-kel, „keresztelté”-vel, „kutya teremteté”-vel és „mennykő ütötté”-vel való szitkozódást, akár magyar, akár cseh vagy éppen német nyelven hangzott el. A tilalom megszegőjét 8 napi börtönnel büntették. Ha másodszor is megszegte a tilalmat, akkor keresztre feszítették, és megsegyenítésként négy óra hosszat a kereszten hagyták.⁸⁰ Trencsén városában 1591-ben az őrhelyét elhagyó őrt zárták börtönbe.⁸¹ 1596-ban Debrecenben 15 napi börtönnel bünhődött az, aki becsmérelte a bíróság ítéletét.⁸²

1603-ban Rozsnyó városában megtiltották a bor, sör, illetve égetett bor árulását az esti prédikáció ideje alatt. A rendelkezéstől eltérően cselekvő ember, illetve az, aki ugyan tudott ilyen bűnösről, de azt nem jelentette, 1 forinttal tartozott. A piacfelügyelő börtönbe ültethette azt a fogadóst – akár szegény volt, akár gazdag –, aki malá-

tából vagy búzából égetett bort készített. Ezen intézkedés érdekessége és bölcsessége rejlik abban a gondolatban, hogy a gazdagokat és a szegényeket megkülönböztetés nélkül büntetni rendelte.⁸³

Szatmár megyében 1648-ban az útonállókat, „házfelverőket”, lopókat és tolvajokat, valamint a gyújtogatókat zárták börtönbe.⁸⁴

Késmárk 1667-es városi statútuma értelmében börtönbüntetéssel és pénzbírsággal bünhődtek azok, akik szitkozódtak, iszent káromolták és szidalmazták, és azok is, akik kártya- vagy kockajátékkal töltötték idejüket.⁸⁵

Máramaros megyében 1672-ben börtönbe vitték az esti harangozást követően az utcán kiáltozó, kóborló és lövöldöző embereket.⁸⁶

1674-ben Moson megyében külön statútum rendelkezett a cigányokról. Akit lopáson kaptak rajta, bebörtönözték.⁸⁷ A szakszoknál börtönnel sújtották a hamis tanút.

Tolna megyében született az a határozat 1742-ben, amely megtiltotta a gulyásoknak, hogy a marhákon kívül lovakat is őrizzenek. A simontornyai börtönbe zárták

azt az embert, aki eltérően cselekedett.⁸⁸ Az 1797. évi Bereg megyei statutumokat szem előtt tartva börtönbe zárták azokat a pásztorokat, akik a tilalom ellenére tüzet gyújtottak a földek, erdők, illetve kerítések közelében.⁸⁹

Fogság: A vallásújítók ügyében határozott az 1573. január 1–6-ig Kolozsváron tartott országgyűlés: „Továbbá az innouatorok (vallásújítók) felől végeztetett, hogy az elébbi articulus tartassék meg, hogy az félék az két superintendus (püspök) előtt több tudós személyeket is melléjek vévén, ha szükséges lenne meg examináltassanak (megvizsgáltassanak), és ha mindenkitől különbözni találatnak, és dogmájokat pertinaciter (makacsul) defendálják (védik), excommunicáltassanak (kiközösíteszenek) és urunktól proscibáltassanak (szárműzessenek), kivél ha nem gondolnak, autoritása legyen ő nagyságának vagy fogsággal, vagy halállal, avagy egyéb penával az ő káromlások érdeme szerint meg büntetni.”⁹⁰

1558-ban Kolozsváron az olyan „gonosz bűnben élőkre” várt fogság, akiknek két feleségük volt, vagy csak jöllehet egy, de „nem laktak vele egy kenyéren”. Így büntették az erkölcstelenül élő és viselkedő leányokat is.⁹¹

1582-ben Szalónakon a földesúr 3-4 évi fogságra vethette a szőlőhegyen elfogott, pincét fosztogató kóborlót.⁹²

1650-ben Lózson egy földesúr azzal vádolta a konyháján foglalatосkodó négy jobbágy, illetve nemesasszonyt, hogy mérget kevertek ételébe. A nemesasszony ügyvédje hatásköri és egyéb kifogásokat emelt, és kérte, hogy a vádlott ügyét utalják a vármegye elé. A jobbágyasszonyok személyesen védekeztek, és tagadták a vádat.

Egyikük a törvény előírásainak megfele-

lő tanúkihallgatás lefolytatását kérte. A bíróság a nemesasszony esetében a kifogásokat elutasította, a többi vádlottal szemben pedig, bizonyítást, illetve tisztító esküt rendelt el. Továbbá kimondta, hogy a bizonyítási eljárás eredménytelensége esetén a job-bágyasszonyok büntetése 1 évi fogság lesz.⁹³

A szepesvári uradalomban 1653-ban 1 évi rabsággal sújtottak három, összeesküvésben bűnös jobbágyot.⁹⁴

Toronyba zárás: Az 1560-as kolozsvári statutum részletesen rendelkezett a csaplárok tevékenykedéséről, és articulusaiban a bor árulását is szabályozta. A bírónak toronyba⁹⁵ kellett záratnia azt a csaplárt, aki az intézkedéseket megszegte.⁹⁶

Toronyba zárták 1608-ban Segesváron azokat, akik az esti harangszót követően és az éjszakai harangozaskor, valamint hajnalban az utcán tartózkodtak. A bűnösöket mind így büntették, tekintet nélkül arra, hogy havasalföldi vagy éppen idegen volt. Azonnal börtönbe zárták, és ráadásul még 1 forint bírságot is kiszabtak az olyan emberre, aki este kilenc óra után a fogadóban „döréskedett”.⁹⁷ Szombathelyen hozták a következő határozatot 1611-ben: „...kilencz óráig a korcsmáros az ajtót felnyitva tarthatja, az kilencet megütvén, az hadnagy uraim mingyarást kilencz óra után takarót harangoztasson és az korcsmáros is ajtaját betegye. Ez alatt, ha valaki utról ennél későbbben haza történnék térti, emberét lámpással az korcsmároshoz elküldheti, és efféle embereknek az korcsmáros a ki lesz en bort adhat szükségeken, de annak kivüle senki vagy városi, avagy peniglen vidéki lámpás nélkül avagy peniglen egyéb mives legénynek avagy közszolgának senki fel-alá kiáltván, avagy szitkozódván, lámpás nélkül járván az hadnagyoknak az város őrzőkkel hatalmuk legyen reá megfogni és

az toronyba tenni, s az pénz, az büntetése, mely birság az hadnagyoké legyen.”⁹⁸

Várfogság: Hűtlenséget elkövetővel szemben hoztak ítéletet az 1616. október 9-től november 7-ig Segesváron tartott országgyűlésen. Büntetésül fogsággal sújtották, amelynek végrehajtására a segesvári kővárban került sor, méghozzá vasra verve.⁹⁹

Várfogságról szóló Máramaros megye statútuma 1672-ben: „*Valamikor a szükség kívánja és viceispán uram az immár elrendelt kapitányoknak s hadnagyoknak a felülés felől fog parancsolni, a kapitányok s hadnagyok parancsolatjára minden nemes ember tartozék felülni jó készüllettel, elegendő kosztal. ... Ha ki contumacia ductus (makacsságot tanúsítva) nem akar ülni, az olyan fogattassék meg, maga vitessék Huszt várában s minden jószágot veszesse el.*”¹⁰⁰

Árva megyében 1658-ban várfogságba vagy börtönbe kerültek a csavargók.¹⁰¹

1749-ben Kőszegen a korábbi gyakorlattól eltérően nem halálbüntetéssel, hanem várfogsággal és sáncmunkával sújtották a szökevény katonákat. Ugyanígy jártak el azokkal szemben is, akik segítséget nyújtottak a szökéshez. Megbüntették azokat is, akik szökött katonát rejtegettek, és nem maradtak büntetés nélkül azok sem, akik megvették vagy valamivel elcserélték a katonák fegyverét. A bűncselekményt elkövetőnek meg kellett térítenie az okozott kárt, és ezenfelül 10 évi várfogságra és sáncmunkára ítélték, ha a bűnös férfi volt. Ha nő követte el ugyanezt a bűncselekményt, akkor őt a kár megtérítését követően, 10 évre Temesvárra küldték fogságba.¹⁰²

4. A szabadságvesztésre irányuló büntető ítélet helyett foganasított szabadságtól

való megfosztásra példa Báthory Erzsébet esete a XVI. század második feléből. Báthory Erzsébet abban a hiedelemben, hogy az embervér megőrzi a szépséget, hosszú évek alatt kb. 600 fiatal lányt kínozt meg és végeztetett ki, hogy vérükben megfürödjék. Családi összeköttetései révén a halálbüntetést elkerülte. Életfogytiglani várfogságra ítélték, és Csejte várában tartották fogva.

Kuriózumnak számított az az eset, amely 1654-ben Győrben történt. Halálbüntetés helyett megbotozásra és 2 évi vasban eltöltendő rabságra ítélték egy kőborlót, aki a földesúr jobbágyait fosztotta ki. A legsúlyosabb büntetést azért tudta elkerülni a bűnös, mert kiegyezett a károsultakkal, és a bíróság más körülményeket is mérlegelt. A két év eltelte után kezességre szabadon bocsátották, de visszaesés esetén minden további nélkül kerékbe törték volna.¹⁰³

Érdekes a következő 1773-as székesfehérvári statútum is, amely alapján ebben az esetben az árestum a testi büntetés végrehajtási helyéül szolgált. „*Mivel tapasztaltatott, hogy ezen nemes városban tartandó eőt országos vásárban az ide való némely purgereknek (polgároknak), zselléreknek gyermekei és cselédje, kiváltképpen éjszakának ideinkoborlani, dobzodni, veszekedni, sőt lopogatni is szoktanak, ahoz képest determináltatott (elhatározatott), hogy ha az illetinek kilencz óra után való éjszakai koborlasban tapasztaltatni fognak az commissárius ur által rendelendő vigyázásoktul az áristomban vitessenek, és másoknak példájokra minden személy válogatás nélkül 32 pácza ütésekkel büntetessenek.*”¹⁰⁴

A XVI–XVIII. századi Magyarországon a szabadságvesztés-büntetés sokszor nemcsak a szabadságtól fosztott meg, hanem testi és megszégyenítő büntetést is je-

lentett egyszerre. A börtönbüntetés gyakran kapcsolódott össze testi büntetéssel.

1675. május 25-én a gyulafehérvári országgyűlés 5 hónapi „erős” fogsággal és megpálcázással büntette azokat az élelmi-szerszállításra szegődött béreseket, akik megszöktek, miután havi bérüket megkapták.¹⁰⁵ 1648-ban Ostffyasszonyfán 1 évi vasban töltendő rabságot szabtak ki arra a jobbágyra, aki ura kastélyából két kas méhet lopott el. Büntetését azzal súlyosbították, hogy az egy év alatt nagy pénteken még meg is pálcázták.¹⁰⁶

Székesfehérváron 1773-ban az este 9 óra után az utcán kóborlókat, tobzódókat vagy éppen veszekedőket nemcsak áresztomba zárták, hanem még 32 pálcautéssel is megfenyítették.¹⁰⁷

Kezesség alá vetés

Bármilyen foglyot szabadon lehetett bocsátani ún. *kezesség alá vetéssel*.¹⁰⁸ A vagyonos birtokosok kezességet, felelősséget vállaltak bizonyos összeg erejéig, amelyet meg kellett fizetniük abban az esetben, ha a vádlottat nem tudták a törvényszék elé állítani.¹⁰⁹ Ez az összeg elvileg az elítélés esetén kiszabható bírság összegével volt azonos. Szökés esetén a bíróság a vállalt összeget a kezesek vagyonából behajtotta.¹¹⁰

Néha olyan elítéltekkel szemben is alkalmazták a kezesség alá vetést, akik ugyan életüknek kegyelmet nyertek, de továbbra is fogságban tartották őket.¹¹¹ Előfordult, hogy az ilyen sorsra jutott emberek a kezes jobbágyaivá váltak.¹¹²

Az 1628. április 9-től május 5-ig tartott (gyula)fehérvári országgyűlés irományai között szerepelt az a rendelkezés, amely szerint az uratlan, bujdosó oláhokat és oroszokat a földesúr – „kinek jószágában talál-

tatnak” – elfoghatta, és kezességet vállalhatott értük.¹¹³

Kalitka, kaloda, pellengér

A kalitka¹¹⁴, hasonlóan a kalodához és a pellengérhez, a megszégyenítés és a szabadságvesztés határán sajátságos helyet foglal el a büntetési nemek sorában. A bezáráshoz a kalitka áll a legközelebb, bár a kaloda és a pellengér is megfoszt a szabadságtól. A kalitka főképp azokban a helységekben szolgált foghelyül, ahol nem volt fogvatartásra alkalmas tömlöc, illetve börtön.

A kalitka: 1585. Kolozsvár városi statútum: „Az Eyely Jaras, Zitzkozodas Zankozas kialtas es egieb chintalansag feleol Vegezenek varasul hogj ha niolcz ora utan ez illien vetekben valakik megtalaltanak, ha Ridegh legenye¹¹⁵ lezen, Az kalitkaba vitessek, es ha it valo Eoreokeos vagj Eos fiu, Avagj hazas Ember lezen, es effele vetekben talaltatnek minden engedelem nelkewl egj forintal bewntesse Biro Vram.

A kik Vosarnapon Praedicatio alath rezegekednek az egezh Boron valamely haznal ezeketis eo kglme illendeo bewntetessel bewntesse.

Latthiak eo kgmek Meny Ridegh legeniek vadnak az Warosson kik nem Zolgalnak, hanem chak az korchomakon hewernek, Azert tetzet eo kgmeknek egez varosul, hogj Biro Vram megkialtassa haromizoris, es mind annyezor a megh zewkseges lezen, hogj egj hetiglen Aki el nem Zegeodnek es effele henyeelesben talaltatnak, hat mingiarast az kalitkaba vitessek, harmadnapig oth tartassek es az vtan a Cziganok az illien lezengoe Zemelleiketh az kapun kj kiseriek. Az leanzoknak is kik chak magoknak henyeelesben volakj hazanal laknak, illien

bewntettessek legien, Mely Zemelieken az ket porozlo az eo hewteok alath tartozzanak rea vigiazny, es ha kit megtapaztálnak, az bewntetesre Biro Vram kezebe vigi-ek."¹¹⁶

1588-ban akkor került kalitkába a leány vagy a leány Kolozsváron, ha két héten belül nem talált magának gazdát, és kártyajátékból akart megélni.¹¹⁷

Kolozsvár városi statútuma 1594-ben a csaplárokról rendelkezett. „Valameli Jambornak” egy esztendő alatt csupán egy csaplára lehetett, egyidejűleg nem alkalmazhatott másikat is. Kalitkával bűnhődött az a csaplár, aki másnak is szolgált az egy esztendő alatt.¹¹⁸

Az 1649. évi Maros-Vásárhely városi Constitutio szerint: „Minthogy ugyan meg tapasztalhatóképpen látjuk naponként az Ur Istennek ellenünk gerjedező haragját, szükséges, hogy ha az egész hetet Magunk szolgálatjában rabotaságban töltjük, akár csak az egy Vasárnapi Isten Innepéhez való Buzgolkodásunk, és szeretetünk lágyen meg, hogy valami hiába való dolgoknak eltöltésében legyünk foglalatosak; ez okáért, az Vasárnapi Hegedülés, Lantolás, Tzimbalmozás, Kobzolás, Sipolásfelől, noha ez előtt is végeztünk volt, mindazonáltal némelyeknek panaszolkodásunkat is érvén Muzsikálást, mind Hazaknal külön, azonképpen korcsmákon Vasárnapokon indifferenter (késedelem nélkül) megvégeztünk és felőle így végeztünk... Az ki penigh Hegedül, czimbalmol, kobzol, lantol, sipol vagy Háznál, vagy Korcsmán Vasárnap, és ha rajtakapják tőle a hegedüt elveszik, és a Földhöz verik és magát is az kaliczkában tészik, mindazonáltal ki vettük ebből ezt, mikor Városunkban Vasárnap esik az Sakadalom, mert akkor mindennek szabatos leszén.”¹¹⁹

A kaloda: Az egyes megyékben különféle kalodákat alkalmaztak. Voltak egyszemélyes kalodák, viszonylag rövid testtel, de akadtak több méretes példányok is, amelyek három, négy vagy esetleg ennél is több ember egyidejű fogvatartását, illetve megszégyenítését tették lehetővé. A vasveretekkel felszerelt, vastag keményfából ácsolt kaloda mindig párosan és hengeresen híjazott. A nyílásokba szorították bele az elítélt lábának térd és boka közötti részét. Előfordult, hogy a kaloda felső peremét kézbilincsekkel szerelték fel. A kéz és láb egyidejű lelakatolását csak szigorított esetekben alkalmazták, ugyanis a kézfejenek és a lábujjknak csaknem teljes összerése igen nagy fájdalommal járt.

Lábkaloda esetében a bíró ítéletétől függött, hogy a bűnösnek ülnie vagy térdepelnie kellett a kalodában. Ha térdepelt, térde nem érte a földet, hanem egész testsúlya a sípcsont felső felületén nyugodott. Amikor rabok fogvatartására vették igénybe, akkor esetenként súlyos láncokkal fozták a biztonságát.

A nyakkaloda legtöbb esetben a bíró háza előtt állt. Ilyenkor az elítélt a kaloda mellett állt, de feje és két csuklója a jelentős vastagságot elérő kalodába volt zárva. Ha a büntetést szigorítani kívánták, a bűnösöknek lábujjhegyen kellett állniuk.

A nyak- és kézkaloda, azaz hegedű célja mindenkor a megszégyenítés volt. Minden ilyen kalodán legalább három hengeres nyílás volt: a nagyobbik a nyak számára, a két kisebb pedig, a kéz befogadására készült.¹²⁰

Az 1610–1718-as Marosszéki Constitúciók szerint „Vannak olyan emberek, kik midőn Isten ő felsége borbéli áldását nyújtja, azzal visszaélvén ...” éjszaka az utcán vagy a kocsmában kiáltoznak, ordítanak és

káromkodnak. Az ilyen személyeket az öröknek el kellett fogniuk. Ha a vétkessel nem bírtak, erről haladéktalanul értesíteniük kellett a bírót. A bírónak azonnal fel kellett kelnie, és elegendő embert összeszedve, igyekeznie kellett a bűnöst elfogni, akit virradatig kalodába tettek.¹²¹

Az 1619. május 5–26-ig tartott (gyula)fehérvári országgyűlés úgy határozott, hogy a szitkozódó nemes embernek egy forintot kell fizetni büntetésül, a paraszt embert pedig, kalodába zárták.

Az 1690. évi Fogarasvidéki Constitutió szerint a részegen talált asszony büntetése első ízben egy forint volt, ha másodszor is így találták, akkor kalodába zárták.¹²²

1727-ben hasonlóan az előbb leírtakhoz, Udvarhelyszéken is egyre gyakoribbá vált a falusi ifjúság körében a gonosz, hivalkodó, ledér viselkedés, a verekedés, a vérengzés és a buja élet. Az ilyen fiatalok mindaddig kalodába kerültek, míg a gyülekezet ki nem jött a templomból.¹²³ Két istentisztelet idejét kellett a kézikalodában tölteniük azoknak, akik Isten elleni büszkeségből, bosszúságból vagy részegen káromkodtak, és nem volt 200 forintot érő jószáguk.¹²⁴

Pesel község Constitutiója 1749-ben hozta a következő intézkedést: „Az Erdőn levő kaszálók, minthogy távul vagnak és Határ Pásztorok gyakorta nem vizsgálhatják személyekben, ha másoktól megvilágosodnak benne, ki étette, tette, s tettette azokban a kárt, jó bizonyásra azon kártevőnek el hajthassák Marháját, Kárig, s hajtó pénzíg contentumot vehessenek, vagy ha szolgál, és gazdája nem menti, kalodában ültessenek a Biroval, míg a károssal *convenial* (megegyezik) vagy jó kezeségen ki nem véteți magát, *simpliciter* (természetesen) el-ne bocsáttassék...

Az *Határ Pásztorok szorgalmazatosan vigyázni tartozzanak, a kalangyászokra*¹²⁵, és másoknak fiúvét lopókra, elhordókra, kiket is ha *deprehendálnak, szekrestől Marhástól bé hozzanak, Hitek alatt Possessor Uraim, is Falu Törvényére, sőt ha az olyan kalangyászt, és Fű Lopot az határ Pásztor nem találná, s látná is helyben, de meg világosodván benne, a károsnak tartozzanak ki adni, hogy maga káráért kalodába ültethesse az olyant...*¹²⁶

Máramaros-sziget városi statutuma 1548-ban úgy rendelkezett, hogy az esküdtbíráknak meg kellett kérdezniük az elfogott bűnöstől, hogy hajlandó-e a törvény elé állni. Ha a bűnös ezt megtagadta, és a bírák sem tudták jobb belátásra bírni, akkor az ilyen embert kalodába zárták. Őrzését a tisztek látták el éjjel és nappal.¹²⁷

Nagybánya városa 1640-ben hozta a következő statutumot: „*Debreczennek, Váradnak és több helyeknek is tűz miatt szörnyű romlásokat bizonyosan hallván, hogy az alattomban kibocsátatott incendiariusok (gyújtogatók) ellen városunkra is az vigyázás jobb módjával meglehessen, elvégeztetett, hogy az hostásokban is circáljanak és ha oly embert kaphatnak idegent, akár ismeretést, kihez suspicio (gyanú) lehet, megfogják, de hogy éjszakának idején az kis ajtók ne nyitassanak az olyanoknak behozására, mindenik kapuk és kis ajtók előtt uj kalodák csináltassanak, erigáltassanak (építtessenek) és az olyan éjjeli deprehensus (rajtakapott) emberek azokban vezettessenek addig, míg viradrára kapuk, kis ajtók, szokott órákon megnyitottak. Ez kalodáknak ususa pedig nemcsak ez mostani alkalmatosságra, ugymint incendiáriusok állapotjára, hanem ennekutánna is akármicsoda féle patratum (bűnös*

cselekedet) miatt megfogattatott emberek-re kiterjed és tartozik.”¹²⁸

Zólyom megyei statutum, 1698: „A népnél az a romlott szokás terjedt el és rögződött meg, hogy az ifjak hajadon szolgállokkal, és más ily nemű szabad személyekkel szeretők neve alatt összefekszének, és az éjcaját összefonódva ölekezésben töltik el. Hogy ezt a romlott szokást eltörülhessék és a botrányt megszüntessék, elhatározták annak közétételét, hogy ha valaki ily dolgotban bűnössé válik, kalodába zárva fog büntetést szenvedni.”¹²⁹

Kalodával büntették általában a vásárnapi istentiszteletet elmulasztókat¹³⁰, valamint a szitkozódókat és káromkodókat¹³¹.

A pellengér: A pellengért (szégyenoszlopot) a város vagy a falu főterén helyezték el. Hozzá állították vagy kötözték a kisebb vétségeket elkövetőket.

Pellengért szabtak ki büntetésül a káromkodókra és a paráznákra Marosvásárhelyen az 1555. április 24-i országgyűlési határozat alapján.

1650-ben Csik-Gergyó és Kászonszékben azoknak a férfiaknak, leányoknak és „szabados asszonyállatoknak”, akik parázna módon viselkedtek, az első vétségért 3, a másodikért 6 forintot kellett fizetniük. Ha még ezután sem változtattak viselkedésükön, pellengérré kerültek.¹³²

Összegzés

Az erdélyi és a magyar törvényhatósági jogszabályok tallózása után nyugodtan állíthatjuk, hogy szabadságvesztés-büntetés már a polgári kort megelőzően is létezett. Igaz azonban az is, hogy a gyakorlat-

ban évszázadokon keresztül csak helyi-közzel alkalmazták. A börtönbüntetés kiszabását elsősorban az nehezítette meg, hogy nem volt a rabok fogvatartására alkalmas hely.

Magyarországon az első országos fegyházintézetet csak 1773-ban létesítették. E büntetési nem gyakoriságának hiánya másfelől azzal magyarázható, hogy a jobbágysággal szemben nemigen szabták ki – hiszen inkább a munkájukra volt szükség –, a nemeseket pedig, általában csak politikai bűncselekmények elkövetése miatt fosztották meg a szabadságuktól. Mindezek ellenére – amint a törvényhatósági jogszabályokból kitűnt – mégis meglehetősen sok adat található a szabadságvesztés-büntetéssel kapcsolatban.

Funkcióját tekintve megkülönböztethető volt az eljárási fogság, a magánjog területén alkalmazott adóssági fogság, illetve a bizonyos értelemben a pusztán az elkülönítést szolgáló szabadságvesztés. Mindezek mellett pedig legfontosabb szerepe magának a büntetésül kiszabott szabadságtól való megfosztásnak volt. A végrehajtás helyei néhol csak nevükben, másutt azonban a rabok számára is érezhető körülményekben is eltértek egymástól.

A szabadságtól való megfosztásban sajtósági helyet foglalt el a kalitka, a kaloda és a pellengér. Ezek elsődleges célja a megsemmisítés volt, ám éppen azért, mert sok helyen nem épült börtön, ezeket az eszközöket használták bezárásra is.

Beliznay Kinga

Jegyzetek

1. Erdélyi Országgyűlési Emlékek, szerk.: Szilágyi Sándor (a továbbiakban: EOE) X. kötet, p. 369.

2. Approb. Const. III. R. XLVII. Cz. 16. cz.

3. Corpus Statutorum Hungariae Municipalium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Össze-
gyűjtötték, felvilágosító, összehasonlító és
utaló jegyzetekkel ellátták Kolosvári Sán-
dor és Óvári Kelemen. (A továbbiakban: C.
S.) I. kötet, p. 73.

4. C. S. I. kötet, pp. 430–432.

5. C. S. V. kötet 2. fele, p. 206.

6. C. S. IV. kötet 1. fele, p. 460–461.

Communi voto statuitur, ut ad interte-
nendum malefactores quosvis deprehensos
et manibus vicecomitis, uti magistratus, ad
puniendum resignatos, in civitate Vetero-
zoliensi carcer erigatur, ubi hujusmodi ma-
lefactores introduci possint; intertenendi-
que erunt ad hoc duo haydones continuo
publicis comitatus sumptibus, quibus alen-
dis et sustentandis ordinantur libertini, ubi-
vis in hoc comitatu degentes, ut solutionem
eorum supportent.

7. C. S. II. kötet 1. fele, p. 292.

Pro intertentione malefactorum locus
carceris arx Gács denominatur, custodique
carceris fl. sex ordinantur.

8. C. S. III. kötet, p. 206.

9. C. S. III. kötet, p. 233.

Domus pro captivis, sumptibus comita-
tus in Királyháza aedificata ad instantiam
dominae viduae ibidem relinquitur, alia ve-
ro eundem in finem, in oppido Nagy-Szől-
lős communi consensu comitatus in loco,
ubi commodius visum fuerit, aedificetur.

10. C. S. III. kötet, p. 276.

Pro refrenandis malefactoribus exst-
ructio carceris in possessione Szeghalom,
determinatur, confectique ejusdem domino
judlium serio injungitur;....

11. C. S. II. kötet 2. fele, p. 397.

**12. Előfordul még, mint árestom, áris-
tom.**

13. C. S. III. kötet, p. 437.

14. C. S. IV. kötet 1. fele, p. 878.

15. C. S. II. kötet, pp. 511–512.

16. C. S. V. kötet 2. fele, p. 355.

17. C. S. I. kötet p. 214.

18. Uo.

19. C. S. I. kötet, p. 249.

20. Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár
történetéhez, II. kötet

21. Jakab i.m.

22. Uo.

23. Trócsányi Zsolt: Erdélyi kormány-
hatósági levéltárak

24. Balázs Gábor: Erdély jókora jog-
története 1540–1849

25. C. S. V. kötet 2. fele, p. 253.

Nachdem Eine Ehrsame Gemein in Er-
fahrung khombt, dass die Bürgerscafft von
den Gerichtsdienern, wegen des bürgerli-
chen Gehorsams, bishero sehr gestai-
gert worden, alsz will Ain Ehrsam Gemein dass
da künfftig ein Bürger in Arrest geschaffen
wurde, derselbe mehres nicht denn 4 unga-
risch, in Herauslassung auch 4 ungarisch.
Ein fremder aber 8 ungarisch zu geben
schuldigh seyn solle, doch solle es in der Fei-
tung gedoppelt seyn. Gleichergestalt soll es
auch mit der Fordergeld gehalten werden.

26. C. S. IV. kötet 1. fele, p. 402.

... determinatum est, ut ejusmodi capti-
vi a modo impestorum, uticumque intra
ambitum hujus comitatus comprahaensi,

ad arcem Saskő deducantur. Pro quorum custodia inclytus comitatus intertenetit duos satrapas, quorum annuale stipendium erunt flor. 50 per inclytum comitatum exolvendi.

27. 6 váltókracjár, illetve két garas

28. C. S. III. kötet, p. 198.

29. C. S. IV. kötet 1. fele, p. 554.

Conducendus erit pariter unus custos carceris, cuius salarium preater ejus accidentales proventus annuatim erunt floreni quadraginta. Item duo hajdones, quorum salarium menstruatim pro singulo erunt floreni 3, ex cassa inclyti comitatus exsolvendi.

30. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 607.

Für die gefangene eine versicherte Ketten zur besserer Verwahrung machen lassen.

31. C. S. V. kötet 1. fele, p. 482.

Ut autem securitati carcerum et custodiarum captivorum magis provisum habeatur, determinatur, ut dum captivi in carceribus habebuntur, unus ex hajdonibus in domo comitatus ad latus carcerum custodis pro continuo maneat et per nemirem ullus exmittatur.

32. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 710.

Es ist resolvirt, das das Arestgeldt per 25 dr. zwischen den Stadtwachmaister, und vicce Stadtwachmaister fürohin getheilt werde.

33. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 265.

Item khunbt die erbare Gemein schwar an, dasz man die ehrlichen Purger so spatlich dies Jahr in die damnitz geschafft und gesetzt, als wens die leichtfertigsten leüt wren, das soll hinfuren nicht geschehen, man hat andere gefanckhnus als die damnitz, übeltader soll man hinein setzen unt nicht Purger.

Hasonló rendelkezést hozott 1749-ben Pécs városa.

34. C. S. II. kötet 2. fele, p. 169.

35. C. S. II. kötet 2. fele, p. 318.

36. EOE XVIII. kötet, pp. 310–311.

37. Jakab i.m.

38. icce, melyben 36 közönséges tojás fér el hajjal; 0,6 liter

39. Jakab i.m.

40. Jakab i.m.

41. fából készült; ott ahol megmarkolták gömbölyű volt, a másik vége felé pedig ellaposodott és kiszélesedett. Vajna (Vajna Károly: Hazai régi büntetések) szilvaíz-keverőhöz hasonlítja.

42. Jakab i.m.

43. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 142.

Letzlich kombt auch grosse klag fur wegen des Stadt-Potten, das er die gefangenen übl plagt, schlecht und erhungert, das ers auch sonst überall und sonderlich Im Gwelb auff der Kirchen unsauber halte: Bitten demnach ain Ers. N. W. Ratt wellen Im bevelhen, das er das seinige wie Im zustehet, versehe, oder In ainen andern aufnehmen, der vleisziger sey; und wan auch gefangenen einkhomen, so auff frischer that begrieffen werden, das man mit denselben hinfurt an so lanng nicht verziehe, bisz sie harter gefangnus und hungers halben sterben, unnd In sich selber verzweiffln muessen, dann es Gemainer Stadt zu grosser nachredt geraicht.

44. C. S. V. kötet 1. fele, p. 209.

45. Balás i.m.

46. lásd: **Komáromy Andor**: A magyarországi boszorkányperek oklevéltára

47. C. S. V. kötet 1. fele, p. 691.

... malefactores similes ad carceres magistratuales adducti more antea usitato in pane et aqua interteneantur, panis portione relate ad sungulem caput ad duas libras dietim reducta.

48. Balás i.m.

49. C. S. II. kötet I. fele, p. 514.

50. Székely Oklevéltár II. kötet

51. C. S. I. kötet, p. 203.

52. C. S. I. kötet, p. 278.

53. EOE XII. kötet, p. 516.

54. EOE IX. kötet, p. 318.

55. EOE XV. kötet, p. 114.

56. Komáromy Andor: 454.

57. C. S. III. kötet, p. 213.

58. C. S. V. kötet 2. fele, p. 502.

59. HK III. R. 28. cím

60. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 15.

Wen ainer ain schuldiger hott, der da fuder fluchtig ist er mag In selber wol darvmb fahren und in die scherigen stube füm, darvmb ist er dem Richter nichts pflichtig.

61. C. S. III. kötet p. 572.

... Item deliberatum est, quod si quispiam cum aliquo litem intentare voluerit ac citaverit sigillo iudicis suum adversarium, ille autem contempta citatione, comparere coram iudice ad dirimendas controversis neglexerit et venire non curaverit: ex tunc iudex talem hominem capiendi et in carcere opidi ad 15 dies detinendi habeat potestatis facultatem.

62. EOE IX. kötet, p. 102.

63. EOE X. kötet, p. 315.

64. C. S. I. kötet, p. 372.

65. C. S. V. kötet 2. fele, p. 213.

66. C. S. V. kötet 2. fele, p. 377.

67. C. S. III. kötet, p. 432.

68. 12 esztendő

69. C. S. I. kötet, p. 135.

70. C. S. I. kötet, p. 408.

71. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 188.

Das ein ieder Gastgeb, Wein oder Pier-schenkh, vor und unter den Predigten, auch nach der Neundten uhr zum abendt, khein gefräss, getrenck, geseng, geschrey, spiel, noch getencz, inner oder ausserhalb

der Stadt in seinem hauss zuelasse oder gestatte, Wer hiewider thuen wirt, soll erstlich am Leib mit 14 Stock sitzen, Darnach im Peuttl umb zehen gulden gestraffet werden.

72. C. S. III. kötet, pp. 617–618.

73. C. S. III. kötet, p. 274.

74. C. S. III. kötet, p. 327.

75. C. S. IV. kötet I. fele, pp. 853–854.

76. Uo.

77. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 838.

78. Székely Oklevéltár III. kötet

79. EOE III. kötet, pp. 27–29.

80. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 159.

... Si aliquis Hungarorum „bestje lélek, keresztelte”, item Bohemice psys stworhe-nis, hrom zabil, item germanice das dich gotts wunden, vel autem sacrament, conviciatus fuerit, ille primo per octiduum in vinculis detinatur.

81. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 216.

In portarios animadverat, ne temere stationem suam deserant, quod si contigerit, poenas luant carceris de facto.

82. C. S. III. kötet, p. 576.

83. C. S. II. kötet 2. fele, p. 127.

Solchen Gottesdienst sollen mit nichten hindern, die wein und bierschenken und branntweiner, darumb man ihn weder früh hoch zur abendpredig gestatten soll zu schenken, bei bisz fl. 1. Wer aber darumb weisz und zeigt's nicht an, soll gleiche straf leiden. Wir bitten einen ganz ehrbaren Rath, wollen nicht gestatten, Lipser branntwein hierher zu bringen, auch weder von malz oder waitzen lassen brennen; wo man solches ershet, soll der marktrichter den boden ausschlagen, und den wirth, er sei arm oder reich, ins gefangniss setzen und umgestraft nicht lassen. Diesem Artikel wolle ein weiser steif halten, und wenn's den armen verbotten, soll's den reichen nicht frei sein.

84. C. S. III. kötet, pp. 110–112.

85. C. S. II. kötet 2. fele, p. 249.

Gottes-Lästerung, Schwären, Fluchen und Schelten, darzu das Karten und Wurfelspiel, diweilen das bey dergleichen Fluchen und Schelten an meisten vorgehen, soll bey Straff des Gefängnusz und Geldes abgestraft werden.

86. C. S. III. kötet, p. 160.

87. C. S. V. kötet 1. fele, p. 184.

Statutum de Zingaris: Demandatur iisdem, ut fabricando et permutando vivant; in furto depræhensi capiantur, ad manus domini vicecomitis tradantur, incarcerentur ac tandem juxta demerita judicialiter puniantur.

88. C. S. V. kötet 1. fele, p. 538.

Ultimo determinatum est, ne pastores comutorum pecorum vulgo „Gulyás” equos servant, et hinc inde equis profiscantur; qui si talis eques compræhendatur, capiatur et Simontornyam ad carceres deducatur.

89. C. S. II. kötet 2. fele, p. 498.

90. EOE II. kötet, p. 534.

91. C. S. I. kötet, pp. 231–232.

92. **Varga Endre:** Úriszék XVI–XVII. századi perszövegek

93. Varga i.m.

94. Uo.

95. Etorony Kolozsvár ún. Óvárában volt.

96. C. S. I. kötet, pp. 185–186.

97. C. S. I. kötet, p. 552.

Die Walachen so Sie alhie in der Statt nach Abendt Klock oder nacht Klocken zeitt, wenn sich Tag undt Nacht scheydt auff den Gassen erfunden werden, sollen sie in den thurm eingeführt werden. Werden sie aber zu iemander in der herbergh nach der 9 Stunden sich ungebührlich verhalten mitt tollisiren sollen Sie gleicher weis in das gefanknisz eingefürett werden, der

wirdt auch desgleicher umb. f. 1, gestrafft werden.

98. C. S. V. kötet 2. fele, pp. 130–131.

99. EOE VII. kötet, pp. 395–399.

100. C. S. III. kötet, p. 181.

101. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 475.

102. C. S. V. kötet 2. fele, p. 512.

Es wird ferner vermög allerhöchst Ihro k.k. Apostolischen Majestäts ahhero ergangenen allernädigsten Circular Befehl de dato 8-ten Julii, des 1749-sten Jahrs kund und zu wissen gemacht, dasz Höchst dieselbe hinfüro die Soldaten Deserteurs nicht mehr am Leben, sondern mit zeitlicher Straff, nemlichen mit Vestung und Schantz Arbeiten zu Bestrafen allernadigst entschlossen habe. Und diese Straff erstreckt sich nicht nur allein auf die Soldaten Deserteurs, sondern auch auf alle diejenige, welche denen Deserteurs zur fluchtung Gelegenheit verschaffen, solche bey sich aufbehalten oder ihnen dasz Gewöhr abkauffen oder verwechszlen und vertauschen. Diese, wenn sie Bauern, Bürger oder Herrschaftliche Beamten und Bedienten, und zu zahlen vermögend sind, sollen und müssen Erstlich den, dem k. k. Aerario verursachten Schaden ersetzen, und demnach die Manns Personen, nach dem von der weltlichen Obrigkeit geschlossenen Process zur Vestung und Schantz Arbeite auf 10 gantze Jahre verurtheilet, und abgeschicket werden, die Weibs Personen aber eben auf 10 Jahre nacher Temesvár.

103. Varga i.m.

104. C. S. V. kötet 2. fele, p. 556.

105. EOE XVI. kötet, p. 173.

106. Varga i.m.

107. C. S. V. kötet 2. fele, p. 556.

108. Angyal Pál–Degré Alajos: A XVI–XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlata, p. 30.

109. EOE XVI. kötet, p. 326.
110. EOE VI. kötet, p. 622.
111. EOE X. kötet, p. 213.
112. Székely Oklevéltár V. kötet, p. 153.
113. lásd: 1670. február 15. gyulafehérvári országgyűlés; 1714. Kolozs megyei Conclusum és Statutum in: C.S. I. kötet
114. Cavea; nyilvános helyre állított rostélyos lécketrec. lásd: Vajna i.m.
115. Vidékről származó, nőtlen egyedülálló, akinek a városban nem volt örököse.
116. C. S. I. kötet, pp. 204–205.
117. C. S. I. kötet, p. 232.
118. C. S. I. kötet, p. 240.
119. C. S. I. kötet, p. 89.
120. lásd: **Temesváry Ferenc**: Büntetőeszközök a régi Magyarországon
121. C. S. I. kötet, p. 73.
122. C. S. I. kötet, p. 333.
123. C. S. I. kötet, p. 135.
124. C. S. I. kötet, p. 140.
125. szalmát, kévét gyűjtő
126. C. S. I. kötet, pp. 430–432.
127. C. S. III. kötet, p. 553.
128. C. S. III. kötet, p. 607.
129. C. S. IV. kötet, I. fele, p. 568.
130. lásd: 1649 Marosvásárhely; Gyulafehérvári országgyűlés 1657. június 14.; Segesvári országgyűlés 1664. november 15.; Gyulafehérvári országgyűlés 1676. november 21.
131. lásd: 1649 Marosvásárhely; 1667 Nagybánya városi statutum; 1668 Küküllő megyei Constitutiók
132. C. S. I. kötet, p. 99.